

Ю.І. ГРИЦА

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

**ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
СТРИЖЕНЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Ідеальна модель правової держави і громадянського суспільства є консенсусною нормою у середовищі суспільствознавців. Дискусії точаться лишень щодо факторів, чинників, які лежать в основі, формують функціональний фундамент зазначених телеологічних взірців. У статті обґрунтована значущість верховенства права як принципу світоглядної культури і суспільного буття.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, принцип верховенства права, чинники функціонування, сутнісні ознаки.

Вступ

Одним з ключових визначень верховенства права є його протилежність владі окремої особи чи групи осіб. Цей концептуальний підхід може бути сформульований як антитеза: влада закону, а не окремої людини; закон - це розум, тоді як людина - це пристрасть; закон - загальність, натомість людина - випадковість; закон - об'єктивність, а людина - суб'єктивність. В основі цього підходу лежить розуміння того, що жити під владою закону означає не бути жертвою непередбачуваних примх інших індивідів безвідносно до їхнього соціального статусу - звичайних співгромадян, посадових осіб, суддів, можновладців тощо. Іншими словами, в цьому випадку увага акцентується на захищеності від поширених людських вад — пристрастності, жадібності, упередженості, невігластва тощо. Верховенство права — це необхідний, історично та логічно виправданий, закономірний феномен життя суспільства, яке дбає про своїх членів, має на меті захистити їхні права і свободи та себе від державних зазіхань. Сутність верховенства права полягає у втіленні в праві правових ідей і принципів (справедливості, рівності, свободи) та гуманістично-моральних ідей і принципів (моральності, гуманізму, людяності, людинолюбства тощо). Зазначені ідеї і принципи, органічно поєднуючись у праві, складають сутнісну ознаку верховенства права, яка відображає смисл верховенства права, його внутрішню обґрунтованість, змістовну сторону цього феномена. Тільки таке право, якому внутрішньо іманентні вказані ідеї і принципи, може претендувати на верховенство. Смисл верховенства права полягає у зв'язуванні правом усіх суб'єктів (в першу чергу - держави), введення їхньої діяльності в правові рамки. Однак одних лише правових ідей замало для зв'язування такого потужного політичного організму, яким є держава. Ідеї формують лише настанови діяти у відповідності з ними,

узгоджувати свої інтереси з цінностями, що містяться в ідеях. Таке формування відбувається на рівні свідомості, однак, не будучи підкріпленим зовні, воно залишиться лише справою морального обов'язку суб'єкта, якому його совість диктує обов'язковість дотримання чи недотримання певних ідей.

Крім того, ці ідеї по-різному сприймаються членами суспільства, виникає природна (в силу природного прагнення кожної людини до особистого блага, добробуту, нехтуючи часто благом інших, суспільства в цілому) тенденція підлаштування цих ідей під особисті інтереси, хоча логіка суспільного життя диктує іншу умову - реалізація власних інтересів має відбуватися лише на основі загальносоціальних правових ідей. Такі обставини диктують необхідність матеріалізації цих ідей, надання їм державно-владного, примусового характеру — властивостей на кшталт формальної визначеності, нормативності, загальності та обов'язковості. В сукупності ці властивості позитивного права визначають обов'язковість права для всіх суб'єктів, в тому числі й для держави. Це обґрунтовує владу права, догматичний (позитивно-правовий) аспект верховенства права. Держава не творить право. В разі порушення правових норм держава за допомогою правоохоронних органів відновлює порушене право і застосовує санкції до порушників. Саме суверенна воля народу, втілена у праві, спрямовує діяльність держави, яка має здійснюватись у суворій відповідності з цим правом. Втілення волі народу, його уявлень про соціальну справедливість, свободу і гуманізм визначає первинний характер права по відношенню до держави. У свою чергу таке право, обмежуючи діяльність держави заради досягнення найвищого ступеня свободи індивіда і встановлення у суспільстві порядку, який базуються на принципах соціальної справедливості, втілення моральних і гуманістичних принципів у стосунках між державою, людиною та громадянським суспільством, робить це на користь народу, орієнтуючи діяльність держави на задоволенню інтересів людини і суспільства. Верховенство права забезпечує як сама держава, змушуючи всіх суб'єктів підкорятися праву і захищаючи останнє від порушень, так і громадянське суспільство, яке дотримується права добровільно, здійснює контроль за дотриманням права державою. При цьому як державний примус - з одного боку, так і суспільний контроль — з іншого, мають бути чітко регламентовані цим правом. Адже нерегламентований примус — це свавілля і насильство, а нерегламентований суспільний контроль — безвладдя, заперечення суверенітету держави. Іншими словами, верховенство права здійснюється державною владою, яка вибудована і функціонує на основі права. Це здійснення має неодмінно супроводжуватися наглядом з боку громадянського суспільства за правомірним здійсненням державної влади.

В історії мали місце випадки, коли неправове здійснення державної влади прісікалося протидією громадянського суспільства (засобом революцій, повстань проти тоталітарної системи тощо). При цьому ідеологи Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

подібних актів реакції суспільства на свавілля обґрунтовували свої дії з позицій природного права народу на повстання проти тиранії, права нації на самовизначення і т.ін. У цих випадках легальність не збігалася з правомірністю. Правові форми взаємодії громадянського суспільства і правової держави мають місце тоді, коли їх однаково дотримуються суспільство і держава. Тут простежується вплив теорії суспільного договору: в разі порушення однією із сторін права контрагент прагне до відновлення справедливості порушеного права, розриває умови договору в одноосібному порядку. Якщо ж відновлення порушеного права неможливе з дотриманням правової процедури з вини порушника (наприклад, створення державою неправових законів, які ставлять суспільство у залежний, підлеглий державі стан, позбавляючи суспільство легальних засобів протидії свавіллю держави), то суб'єкт, чий права порушені (у даному разі - суспільство), може скористуватись своїм правом на непідкорення свавіллю, безправ'ю. Саме таке природне право на опір свавіллю яскраво характеризує суверенітет народу як право народу на самовизначення, на визнання його верховенства, пріоритету перед державою.

Таким чином, стосовно громадянського суспільства можна зробити висновок, що це - саморегулююча і самоврядна система суспільних зв'язків і відносин, створена для задоволення потреб людей, захисту їхніх прав і законних інтересів, спроможна за допомогою права протистояти державі, служити засобом противаги державній владі, підкоривши державу служінню інтересам людини і суспільства. Основу такого суспільства складає сукупність вільних, рівних виробників-власників з високим рівнем культури, свідомості (як загальної, так і політико-правової), які з метою захисту своїх прав і реалізації інтересів вступають в соціальні відносини, створюючи інститути громадянського суспільства, визначаючи напрями здійснення державної влади. Ідеї правління народу, побудови і функціонування держави на принципах права і справедливості, нуртували в свідомості видатних мислителів кожної історичної епохи, починаючи з виникнення права та держави. Власне, термін «правова держава» виник у Німеччині як своєрідна реакція суспільної думки на надмірну етатизацію суспільства, на режим «поліцейської держави». Поняття «Кеспізіааі», поєднуючи дві складові (нім. Кеспі - право, 8іааі - держава), засвідчило первинність права перед державою, органічну єдність права та держави у форматі правової держави. На цей термін можна натрапити у працях німецьких вчених ХІХ століття Ф.Моля, К.Велькера та інших. Однією з найпростіших формальних концепцій верховенства права є сентенція, згідно з якою закон діє у спосіб, яким діє держава: «Все, що робить уряд, має здійснюватися через закони [7, с18]». Цій версії відповідає принцип «правління на основі закону». Вимога, щоб уряд діяв лише через закон, є одним з основних аспектів верховенства права, але верховенство права не покривається лише вимогою правління через закон, оскільки правління за допомогою закону не забезпечує

достатніх обмежень дій держави, що є зіпе циа поп - необхідною умовою традиції верховенства права.

Звернутися до історії ідей правової державності слід тому, що неможливо пізнати сутності того чи іншого явища, не розглянувши передумови, причини його виникнення, не простеживши історичний генезис становлення та розвитку об'єкта дослідження. Оскільки йдеться не про конкретну правову державу, а про формування загальнотеоретичного, філософського уявлення про правову державу в зв'язку з верховенством права, то для досягнення цієї мети будемо відслідковувати не історичне становлення конкретної, окремо взятої держави як правової або неправової, а генезис історичних уявлень про правову державу. Єдність історичного та логічного як загальнонауковий метод у даному разі є вирішальним, бо логічне усвідомлення об'єкта неможливе без історичного відтворення його розвитку — так само, як без логічного усвідомлення цього об'єкта неможливо викрити внутрішні причини й закономірності його історичного розвитку. Таким чином, надаючи нам певний емпіричний матеріал для мислення, історичний аспект є передумовою логічного осмислення сутності об'єкта дослідження. Тому для філософського осмислення права (в принципі, як і для будь-якої іншої науки) важливо, щоб пізнання правових явищ відбувалося в єдності історичного та логічного. Говорячи про історію ідей демократичної, правової державності, слід насамперед згадати колиску світової філософії - античну Грецію. Одним з прихильників уявлення про державу, де править закон, був Сократ. Саме такий устрій, на його думку, є найбільш моральним, правильним і справедливим. При цьому Сократ не віддавав перевагу ні демократії, ні олігархії, ні - тим більше -тиранії. На його думку, правити повинні люди з найширшим світоглядним горизонтом - філософи. Учень Сократа - Платон - розробив вчення про ідеальну державу, в якій править закон. Він взагалі не уявляв існування держави без законів: «Я бачу близьку загибель тієї держави, де закон не має сили та знаходиться під чиеюсь владою. Там, де закон є володарем над правителями, а вони - його рабами, я вбачаю визволення держави та всі блага, які тільки можуть дарувати боги [6, с. 188-189]».

З етичних позицій розглядає державу Аристотель. На його думку, політика як наука про державу тісно пов'язана з етикою, бо обидві науки об'єктом дослідження мають справедливість. Держава в своїх діях керується метою досягнення блага. Утворення держави у вченні Аристотеля постає природною необхідністю людей («за природою своєю - істот політичних») об'єднатися для взаємного самозбереження та досягнення блага. Саме категорія суспільного блага відмежовує правильний устрій від неправильного. У правильних формах державного устрою (монархія, аристократія, політія) правителі дбають про суспільне благо. В неправильних же - навпаки - насамперед береться до уваги приватний (груповий) інтерес (тиранія, олігархія, демократія): лише той державний лад, який має на меті загальну користь, згідно зі справедливістю є правильним; Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

той, який опікується благом правлячих кіл, є хибним і безперспективним, бо він заснований на принципах панування, тоді як держава — це єдність вільних людей. Держава у Аристотеля має бути організована згідно з нормами права, а поняття справедливості тісно зв'язане з уявленням про державу, оскільки право, яке слугує мірилом справедливості, є регулюючою нормою політичного єднання. В такій державі панує правовий закон: хто наполягає на пануванні закону, той прагне володарювання божества та розуму, а хто вимагає, щоб володарювала людина, той простеляє шлях тваринним пристрастям, які збивають з правильного шляху правителів. Аристотель послідовно розкрив смисл принципу розподілу влад як основної складової державного ладу. На його думку, влади мають розподілятися таким чином: перша - законодавчий орган, який розглядає справи держави, друга - посади (які саме посади мають бути взагалі, чим вони повинні відати, який має бути спосіб їх заміщення тощо), третя - судові органи. Характерно, що наведені влади він інтерпретує як три частини одного політичного організму, кожна з яких має власні, притаманні лише їй функції. Концептуалістика Аристотеля також передбачала систему стримувань і противаг, тлумачила сутність безпосередньої та представницької демократії, розглядала інші аспекти правової держави.

Що стосується Цицерона, то демократичні погляди на державу виразно простежуються в його розумінні термінів «держава», «республіка» (гез рибііса). На його думку, остання є чимось істотно іншим, ніж «справа народу» (гез рорііі). Цицерон апелює до правової, справедливої природи держави. Її походження він вбачає в природному прагненні людей до єднання, задоволення інтересів, організації свого життя на принципах права.

В цілому стосовно ідей демократичної, правової держави античного світу можна зробити висновок, що правовий характер держави витлумачувався античним вченим із природного походження держави. Саме таке походження держави зумовлює її організацію за природно-правовими принципами й ідеями. Хоча більшістю мислителів того часу демократія не сприймалася, все-таки вона була представлена в їхніх вченнях у якості опосередкованої, представницької, за якої державою правлять уповноважені народом представники. Уявлення про демократію, народне представництво і правову державність набули інтенсивного поширення з утвердженням класу буржуазії, який протистояв феодалізму та абсолютизму. Набувала популярності договірна теорія виникнення держави, розширилось коло природних прав людини (зокрема, доповнилося такими природними правами, як право на приватну власність, свободу та особисту недоторканість тощо), поширюються ідеї народного суверенітету, народовладдя, розподілу влад тощо. Зазначені фактори зумовили надзвичайне піднесення вчень про демократично-правову державність. Буржуазна революція XVII століття в Англії і докорінні суспільні перетворення, зумовлені нею, стали каталізатором поширення ідей правової державності й лібералізму в цій країні. Навіть переконаний і послідовний Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

монархіст Т.Гоббс висловлюється за довірне походження держави, за природне право на опір свавіллю суверена. Найвидатнішим ідеологом правової державності епохи Відродження в Англії вважається Дж.Локк. У його вченні правова держава постає державою, де, по-перше, панує закон, що відповідає принципам права, по-друге, втілено в життя принцип розподілу влад. На його думку, державна влада може здійснюватись виключно в правових формах: «Якщо узурпація є здійсненням влади, на яку має право інший, то тиранія - це здійснення влади всупереч праву, на що ніхто не може мати права [3, с.378]».

Походження самої держави Дж.Локк вбачає в угоді людей як вираженні їх вільної волі. Розглядаючи свободу людини в державі як свободу поводитись за власним бажанням в усіх випадках, коли це не суперечить закону, Дж.Локк розкриває один з найголовніших принципів правового регулювання діяльності громадян у правовій державі («дозволено усе, що не заборонено законом»). Державна влада ні за яких умов не може втручатися в сферу вільної діяльності громадянина в рамках закону (в такий спосіб проголошувалися недоторканими основні цінності лібералізму: особиста свобода людини та приватна власність. З метою запобігання узурпації влади і задля її ефективного функціонування Дж.Локк вважає необхідним розділяти владні функції серед гілок влади: «Законодавча влада - це та влада, яка має право вказувати, як повинна бути застосована сила держави для збереження спільноти та її членів... Але оскільки закони мають тривалу силу і потребують безперервного виконання й нагляду за їх виконанням, то необхідно, щоб існувала постійна влада, яка наглядала б за виконанням законів. Таким чином, законодавчу та виконавчу владу слід розмежувати [3, с.346-347]. Ситуація, що склалася у Франції напередодні демократичної революції, нагадувала передреволюційну в Англії. Феодалізм вичерпав себе як регресивний, консервативний устрій. Монархічне правління, котре враховувало лише інтереси феодалного класу, було відверто реакційним по відношенню до молодого буржуазії. Такий стан речей, а також вчення англійських мислителів, що активно поширювалися у Франції, виконали функцію прискорювача необхідності демократично-правових перетворень у суспільній думці, зумовили розвиток і поширення ідей правової, демократичної держави, народовладдя, суверенітету народу тощо. Розвиток згаданих ідей у Франції пов'язується насамперед з іменами Ш.Монтеск'є та Ж.Ж.Руссо. Ідеалом Ш.Монтеск'є був такий тип державного правління, який максимально забезпечує політичну свободу індивіда, що полягає, по-перше, у впевненості громадянина у власній безпеці, по-друге, у праві робити все, що дозволено законами. Обидва вияви політичної свободи має забезпечити та охороняти держава. Для здійснення цієї функції встановлюється такий тип правління, який спроможний запобігти узурпації влади і створенню неправових законів: «Недостатньо розглядати політичну свободу в її відношенні до державного устрою, треба ще розглядати її у відношенні до громадянина... В першому випадку вона встановлюється

Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

відомим розподілом трьох влад, у другому ж полягає у впевненості громадянина у власній безпеці [4, с.316-317]».

На відміну від локківського вчення про розподіл влад, Ш.Монтеск'є виокремлює судову владу в якості окремої гілки влади, стверджуючи, що влади не взаємодіють, а стримують одна одну - аж до взаємної протидії (противаги), інакше в державі пануватиме свавілля, а політична свобода залишатиметься лише абстракцією. Він вичерпно змалював перспективу концентрування влади в одних руках або поєднання різних гілок влади в одній: «Якщо влада законодавча та виконавча будуть об'єднані в одній особі або установі, то свободи не буде, бо є підстави для побоювань, що цей монарх або сенат стану гь творити тиранічні закони або в тиранічний спосіб застосовувати їх. Не буде свободи і в тому разі, якщо судова влада не відділена від влади законодавчої та виконавчої. Якщо вона поєднана із законодавчою владою, то життя та свобода громадян опиняються у розпорядженні свавілля, адже суддя буде законодавцем. Якщо судова влада поєднана з виконавчою, то суддя отримує можливість бути гнобителем. Все загинуло б, якби в одній і тій же особі чи установі, що складається з чиновників, дворян або простих людей, були поєднані ці три влади: влада творити закони, влада втілювати постанови загальнодержавного характеру і влада судити за злочини [4, с.290]». Ідеями народовладдя, демократичної, соціальної держави просякнуте політико-правове вчення Ж.Ж.Руссо. У його вченні держава постає породженням суспільного договору, відповідно до якого люди відчужують свою природну свободу з метою отримання громадянської свободи, яку мають забезпечити закони держави. На його думку, влада повинна здійснюватися у правовий спосіб і на підставі законів. Вирішальна сила закону є наслідком втілення в ньому суверенної волі народу. Остання виступає загальною волею (яка реально відображає інтереси суспільства), а не волею всіх (як арифметична сума воль індивідів, груп тощо). Згідно з Ж.Ж.Руссо, фетишизація закону призводить до заперечення правової зв'язаності правителя: суверен не може зв'язати себе законом, позбавивши свободи, бо це суперечило б природі функціонування владного організму. На гуманістично-ліберальні погляди щодо правової держави можна натрапити у І.Канта. Саму державу він розглядає як об'єднання людей, підлеглих правовим законам, а благо держави вбачає в узгодженості державного устрою з принципами права. Люди прагнуть до стану (узгодженості) згідно з веліннями розуму, який, у свою чергу, відкриває апріорні істини (категоричні імперативи) та керується ними. Благо народу, на думку І.Канта, визначається самим народом: ніхто не може нав'язувати людям свою волю і розуміння блага. Значне місце у вченні І.Канта посідає проблема правового громадянського суспільства, яку він розглядає крізь призму ліберально-правових основ життя громадянського суспільства: «Громадянський стан заснований на таких апріорних принципах: свободі кожного члена суспільства як людини; рівності його з кожним іншим як підданого; самостійності кожного члена спільноти як

Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

громадянина [2, с.79]». Лише таке суспільство, на думку І.Канта, може слугувати базисом правової держави: «Ці принципи - не стільки закони, які видає держава, скільки закони, на підставі яких можливе утворення держави відповідно до принципів людського права, що зумовлені чистим розумом [2, с.79]». Як видно з наведеного, в основу сутності правової держави, І.Кант покладає саме ідеї, які становлять сутність верховенства права, передбачаючи таким чином організацію держави за ідеєю верховенства права. І.Кант був прихильником розподілу влад в державі, який сутнісно відрізняє правову державу від тиранічної: «Республіканізм є державним принципом відокремлення виконавчої влади (уряду) від законодавчої, натомість деспотизм - це принцип самовладного виконання державних законів, за якого влада набуває ознак приватної волі правителя [1, с.1]». У вченні Г.Гегеля держава має статус найвищої сходишки розвитку права. Вона визначена як «дійсність моральної ідеї - моральний дух як очевидна, субстанціональна воля, котра мислить і знає себе, виконуючи те, що знає [1, с.279]». Саме в державі, згідно з Г.Гегелем, свобода сягає найвищого ступеня розвитку, є «всезагальністю», «органічною тотальністю», на підставі чого робиться висновок, що держава як самоціль «має вище право по відношенню до окремих людей, чий обов'язок полягає в тому, щоб бути членами держави», а «інтерес людей виявляється останньою ціллю, для якої вони об'єднані [1, с.279]». Держава має забезпечити найвищу свободу індивіда - за висловом Г.Гегеля, «дійсність конкретної свободи [1, с.286]». Ця ж свобода, на його думку, полягає в узгодженості особистого інтересу та загальної волі народу. У такий спосіб Г.Гегель поєднує, узгоджує категорії особливого та загального на рівні права, правової держави: загальна воля знаходить своє вираження в законах та інститутах держави, і вимога загальної волі стає змістом особливої волі окремої особи. Він був прихильником розподілу влад на законодавчу, урядову та княжу. При цьому такий розподіл розглядав не механістично, а з позицій діалектики - як розподіл сфер діяльності влад при внутрішній єдності й неподільності державної влади. «Державний устрій розумний, - стверджував він, - оскільки держава розрізняє та визначає всередині себе свою діяльність відповідно до природи поняття - причому так, що кожна з цих влад є сама в собі тотальність; і оскільки вони виражають відмінність поняття, то цілком залишаються в його ідеальності, утворюючи індивідуальну цілісність [1, с.308]». Подальше поширення ідей правової держави здійснюється прихильниками лібералізму. Передусім воно пов'язане з іменами Дж.Мілля (Англія), Б.Констана, А.Токвіля (Франція), В.Гумбольдта, К.Велькера (Німеччина) та інших. Зокрема, В.Гумбольдт, розглядаючи державний устрій як засіб для забезпечення розвитку людини і громадянина, здійснив диференціацію громадянського суспільства як соціальну базу правової держави, зосереджуючи першочергову увагу на розмежуванні таких явищ, як системи інститутів і закладів суспільства (профспілки, об'єднання громадян) та державних закладів і установ; «природного і загального права»

Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

та позитивного, волевстановленого права; людини як члена суспільного союзу та громадянина як члена політичної організації суспільства.

На протигагу феодальному порядку відносин, коли право людини визначалося її силою і силою тієї групи, до якої вона належала, було висунуто вимогу суверенної держави (Ж.Боден), яка засновувалась на вимозі єдиного та рівного для всіх права. Єдиному і рівному для всіх праву повинна бути підпорядкована й державна влада. Закономірним результатом такого розуміння було обґрунтування несумісності абсолютної, свавільної влади з державним порядком (Дж.Локк). Наступним кроком було визнання юридичної рівності громадянина і держави (А.Дайсі). До цієї періодизації слід додати ще й античний період з його ідеями природного права, згідно з якими має організовуватись і функціонувати держава. На сучасну пору розмежовують державно-правовий та суспільно-правовий аспект верховенства права. Державно-правовий аспект верховенства права передбачає зв'язаність держави, її органів і посадових осіб правом (як об'єктивним, так і суб'єктивним). Згідно з цим аспектом, право визначає побудову державного апарату, правові форми здійснення державою своїх функцій тощо. Реалізація державної влади має за таких умов відбуватися виключно у правових формах. Право тут окреслює сферу діяльності держави, сферу державно-владного впливу, обмежуючи втручання держави в сфери громадянського суспільства і приватного життя людини, розмежовуючи публічно-правові та приватно-правові відносини. Суспільно-правовий аспект верховенства права полягає у пануванні права в суспільстві, в пріоритетності правових форм та методів вирішення суспільно значущих питань: «Верховенство права - це панування права у суспільстві. Йдеться про визначальну роль права у відносинах між усіма учасниками суспільного життя, у діяльності державних та недержавних організацій, соціальних спільнот, груп, об'єднань [5, с.30]». Підсумовуючи розглянуті підходи до визначення верховенства права, різні аспекти й елементи цього явища, можна генерувати власну дефініцію верховенства права. Отже, верховенство права — це а) панування права у суспільстві, життя всіх по праву; б) однакова, загальна обов'язковість справедливого, гуманістичного загального для всіх суб'єктів права, пріоритетність права перед державою, визначення ним форм, меж та гуманістичної спрямованості діяльності держави, зв'язання останньої в своїх діях суб'єктивними правами і свободами людини й громадянина, створення правових гарантій їх здійснення і захисту; в) визнання і гарантування прямої дії загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; г) перевага правових основ людських стосунків. Верховенство права може бути досягнуте лише в правовій державі, де воно проявляється передусім у верховенстві правової конституції та правового закону. Як антипод свавілля держави, як фактор приборкання державної влади верховенство права є принципом держави, яка живе за правом, підкоряється праву, відповідає ідеї права — іншими словами, правової держави. Лише в правовій державі можливе досягнення верховенства права.

Принцип верховенства права як функціональний стрижень правової держави і громадянського суспільства

Зв'язаність правом державної влади - необхідна умова повноцінного громадянського суспільства і свободи людини. Вона є найважливішим аспектом верховенства права.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- дослідження верховенства права як принципу держави.

Список використаної літератури:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д.А. Каримов и В.С. Нерсеянц. - М.: Мысль, 1990. - 524 с.
2. Кант И. Критика практического разума. - СПб. : Наука, 1995. - 527 с.
3. Локк Дж. Избранные философские произведения. - В 3 т. - М.: Наука, 1960.-Т.2.-432 с.
4. Монтескье Ш. Избранные произведения. - М. : Наука, 1981.-613 с.
5. Новгородцев П.И. Об общественном идеале. - М.: Правда, 1991.-637с.
6. Платон. Государство. - Сочинения. - В 4 т. - М. : Мысль, 1990-1994.-Т.3.-420 С.
7. Reynolds N. Grounding the Rule of Law // Ratio Juris. - 1989. – С3.

Ю.И.Грица

Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА КАК ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ СТЕРЖЕНЬ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВО

Идеальная модель правового государства и гражданского общества в среде обществоведов является консенсусной нормой. Дискуссии продолжаются лишь относительно факторов, которые лежат в основе, формируют функциональный фундамент обозначенных телеологических образцов. В статье обоснована значимость верховенства права как принципа мировоззренческой культуры и общественного бытия.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, принцип верховенства права, факторы функционирования, сущностные признаки.

Y. GRITCA

National Pedagogical University of the Dragomanov, Kyiv

THE RULE OF LAW AS THE FUNCTIONAL CORE OF THE LEGAL STATE AND CIVIL SOCIETY

The ideal model of legal state and civil society is the norm of consensus among social scientists. Discussions going on just about factors, the factors underlying form the foundation of these functional teleological models. The importance of the rule of law as a principle of ideological culture and social life was justified in the article.

Key words: legal state, civil society, rule of law, functioning factors, intrinsic features.

Стаття надійшла до редакції 20.03.11р.